

GÜNCEL DİNİ MESELELER İSTİŞARE TOPLANTISI-V

İBADETLER VE AİLE HAYATI İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

30.11.2012 - 02.12.2012
AFYONKARAHİSAR

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 982
İlmi Eserler: 155

Redaksiyon
Komisyon

Dizgi&Grafik
Organizer

2014-06-Y-0003-982
ISBN: 978-975-19-5911-9

Baskı

Kalkan Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cad. Ali Bey İşhanı 99/32
İskitler - Altındağ / ANKARA
Tel: 0312 342 16 56

30.11.2012 - 02.12.2012
AFYONKARAHİSAR

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim Adresi:

Diyanet İşleri Başkanlığı Üniversiteler Mahallesi
Dumlupınar Bulvarı No: 147/A 06800
Çankaya/ANKARA Telefon: 0312 295 70 00
dinisleriyk@diyanet.gov.tr

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	13
Protokol Konuşmaları.....	15
Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK / Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı.....	18
İrfan BALKANLIOĞLU / Afyonkarahisar Valisi.....	23

(1. GÜN: 30 KASIM CUMA 2012)

1. OTURUM

İBADET VAKİTLERİ İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

1. Tebliğ: **Ufuk Aydınlanma (tan ve fecir) Vakitlerinin Gözlemsel Yolla Belirlenmesi**

Prof. Dr. Sacit ÖZDEMİR, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi	33
--	----

Müzakereler:

Prof. Dr. Adnan ÖKTEN, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi	61
Yrd. Doç. Dr. Mustafa HELVACI, TÜBİTAK - Akdeniz Üniversitesi Fen Fakültesi	70
Prof. Dr. M. Saim YEPREM, Din İşleri Yüksek Kurulu Emekli Üyesi	74

2. Tebliğ: **Fıkıh Açısından İmsak Vaktinin Başlangıcı**

Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	83
--	----

Müzakereler:

Ali Rıza DEMİRCAN, Araştırmacı Yazar	133
Prof. Dr. Yakup ÇİÇEK, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	139
Dr. Ekrem KELEŞ, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı	143
Oturuma İlişkin Değerlendirmeler.....	148

(1. GÜN: 30 KASIM CUMA 2012)

2. OTURUM

İBADET VAKİTLERİ İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

1. Tebliğ: **Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vaktinin Giriş ve Çıkışı**

Dr. İbrahim PAÇACI, Din İşleri Yüksek Kurulu Emekli Üyesi	169
---	-----

Akşam Namazı Vaktinin Çıkışı ve Yatsı Namazı Vaktinin Giriş ve Çıkışı

Dr. İbrahim PAÇACI²¹⁸

GİRİŞ

İslâm'ın beş temel esasından biri olan **namaz**, belli zaman dilimleri içinde yerine getirilmesi gereken bir farzdır. Vakit namazın şartlarından biri ve farz olmasının sebebidir. Nitekim Kur'ân'da, "... Güvene kavuştuğunuzda namazı dosdoğru kılın. Çünkü namaz, belirli vakitlerde müminlere farz kılınmıştır." buyrulmaktadır²¹⁹. Bu sebeple namazların, vaktinden önce kılınması veya vaktinden sonraya bırakılması caiz değildir.

Namazın ilk ve son vakitleri Cebrâîl tarafından Hz. Peygamber (s.a.s.)'e öğretilmiş ve onun tarafından da ashabına gösterilmiştir. Namazların vakitleri ile ilgili hadislerde akşam ile yatsı namazının ilk vakitlerinde farklılık bulunmamasına rağmen, son vakitleri konusunda farklılık olması sebebiyle, İslâm bilginleri görüş ayrılığına düşmüştür. Ayrıca akşamın sonu ve yatsının başlangıcıyla ilgili hadislerde geçen şafak kelimesi, farklı tanımlandığı için, görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Bunun yanında İslâm coğrafyasının genişlemesi ve Müslümanların kuzey ülkelerde yaşamaya başlamalarıyla yeni bazı problemler ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, bir takım problemler yaşanan yatsı namazı vakti ile buna bağlı olarak, akşam namazı vaktinin bitişi ele alınacaktır. Çözümüne katkıda bulunabilirsem, mutluluk duyarım.

KAYNAKLARDA AKŞAM VE YATSI NAMAZI VAKİTLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'de namazın vakitli olarak farz kılındığı bildirilmekle birlikte, bu vakitlerin neler olduğu açık bir şekilde belirtilmemiş, üstü kapalı işaretlerle yetinilmiştir. Bakara suresinde de, "Namazları ve orta namazı vaktinde kılmaya özen gösterin. Gönülden boyun eğerek Allâh için namaz kılın."²²⁰; Hûd suresinde, "Gündüzün iki tarafında ve gecenin başında namaz kıl. Çünkü Allâh'ın hoşnutluğu gözetilerek yapılan her iyilik, kötülükleri siler. Bu öğüt alanlar için bir hatırlatmadır."²²¹; İsrâ suresinde de "Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar belirli vakitlerde namaz kıl! Bir de sabah namazını kıl! Çünkü sabah namazında gece ve gündüz melekleri hazır bulunur."²²² buyrulmaktadır. Bu

²¹⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu Emekli Üyesi

²¹⁹ Nisa 4/103.

²²⁰ Bakara 2/238.

²²¹ Hûd 11/114.

²²² İsrâ 17/78.

ayetlerde, namaz vakitlerine işaret edilmiş, fakat vakitlerin başlangıç ve sonu belirtilmemiştir. Bunun dışında, bazı ayetlerdeki "tesbih"²²³ ve "zikir"²²⁴ ifadeleri bir kısım bilginlerce farz namaz olarak yorumlanarak, namaz vakitlerine işaretler çıkarılmaya çalışılmıştır.

Aslında bu ayetler namazların vakitlerini belirlemek amacıyla inmediği gibi, ayetlerdeki ifadelerden vakitlerin başlangıç ve sonunu belirlemek de mümkün değildir. Namaz vakitleri, Cebrâîl tarafından Hz. Peygamber (s.a.s.) 'e öğretilmiş ve onun tarafından da ashabına gösterilmiştir. İslâm bilginleri de, Hz. Peygamber zamanından itibaren gelen uygulama ve kendilerine intikal eden hadislerden hareketle namaz vakitlerini belirlemeye çalışmışlardır.

Hadislerde Akşam ve Yatsı Namazının Vakti

Hadislerde akşam ve yatsı namazı vakitlerinin başlangıcı konusunda farklılık yoktur. Namaz vakitleriyle ilgili hadislerin tamamında, akşam vaktinin başlangıcı güneşin batışı, yatsının başlangıcı ise şafağın kaybolması şeklinde belirtilmiştir²²⁵. Buna karşılık akşam ve yatsının son vakti konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır.

Bir kısım hadislerde Hz. Peygamber (s.a.s.) 'in akşam namazını erken kıldığına işaret edilmiş, bu namaz için ayrıca bir son vakit belirlenmemişken²²⁶, diğer bir takım hadislerde akşam namazının son vakti, şafağın kaybolması olarak belirtilmiştir²²⁷.

Nitekim Cebrâîl (a.s.) 'in peş peşe iki gün gelip Hz. Peygamber (s.a.s.) 'e imam olarak namazın ilk ve son vakitlerini öğrettiği haber verilen hadiste, akşam namazını her iki günde de aynı vakitte, güneş batınca kılmışlardır²²⁸. Ayrıca bazı rivayetlerde Rasûlullâh (s.a.s.) 'in akşam namazını, güneş batmaz batmaz kıldırıldığı bildirilmektedir²²⁹. Bir hadiste akşamı ilk vaktinde kıldırıldığına şöyle işaret edilmektedir: "Hz. Peygamber ile akşam namazını kılıp çıktığımızda, hava o kadar

²²³ Rûm 30/17-18, Nûr 24/36, Kâf 50/39-40.

²²⁴ Dehr 76/25.

²²⁵ Buhârî, *Mevâkîtu's-Salât*, 17; Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (38) 636, 637; Tirmizî, *Salât*, 1; Ebû Dâvûd, *Salât*, 2, 6; Nesâî, *Mevâkîtu*, 10, 15, 17; Nesâî, *Mevâkîtu*, 15; İbn Mâce, *Salât*, 7.

²²⁶ Buhârî, *Mevâkîtu's-Salât*, 17; Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (38) 636, 637; Ebû Dâvûd, *Salât*, 6; Nesâî, *Mevâkîtu*, 15, (H.No: 524); İbn Mâce, *Salât*, 7.

²²⁷ Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (31) 612, 613, 614; Nesâî, *Mevâkîtu*, 7, 12; Ebû Dâvûd, *Salât*, 2; Tirmizî, *Salât*, 3; İbn Mâce, *Salât*, 1; İbn Hüzeyme, *Sahîh*, 1/182.

²²⁸ Tirmizî, *Salât*, 1; Ebû Dâvûd, *Salât*, 2; Nesâî, *Mevâkîtu*, 10, 17.

²²⁹ Buhârî, *Mevâkîtu's-Salât*, 17; Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (38) 636, 637; Ebû Dâvûd, *Salât*, 6; Nesâî, *Mevâkîtu*, 13, 15; İbn Mâce, *Salât*, 7.

aydınlık olurdu ki, birimiz ok atsa, okun düştüğü yeri görürdü.”²³⁰ Allâh Rasûlü, kendisi akşam namazını erken kıldığı gibi, ashabını da buna teşvik etmiş, “Ümmetim, yıldızlar görülünceye kadar akşam namazını geciktirmediği müddetçe hayır/fitrat üzeredir.” buyurmuştur²³¹.

Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.s.), namaz vakitlerinin başlangıç ve sonunu bildirdiği hadiste, “Namaz vakitlerinin bir başlangıcı, bir de sonu vardır; ... akşam namazı vaktinin başlangıcı güneşin batışı, sonu da şafağın kaybolmasıdır...” buyurmuştur²³². Kendisine namaz vakitleri sorulduğunda, “... Akşam namazının vakti güneşin batışından şafağın kaybolmasına kadardır...” diye cevap vermiştir²³³. Yine bir adam namaz vakitlerini sorunca ona, “Bizimle birlikte iki gün namaz kıl.” demiş, birinci gün namazları ilk vaktinde, ikinci gün de son vaktinde kıldırarak “Namazlarınızın vakti bu iki vakit arasındır.” buyurmuştur. Bu çerçeveden olarak akşam namazını ilk gün güneş batınca, ikinci gün ise şafağın kaybolmasından kısa bir süre önce kıldırmıştır.²³⁴

Yatsı namazının son vakti konusunda ise üç farklı rivayet bulunmaktadır:

a) Bazı hadislerde, yatsının son vakti gecenin üçte biri olarak belirtilmiştir: Cebrâil (a.s.) 'in Hz. Peygamber (s.a.s.) 'e namaz vakitlerini öğrettiği anlatılan hadiste, yatsı namazını ilk gün şafak kaybolunca, ikinci gün ise gecenin üçte biri geçince kılmışlardır²³⁵. Aynı şekilde namaz vakitlerini soran adama, Hz. Peygamber (s.a.s.) 'in iki gün üst üste namazı kıldırarak vakitleri öğrettiği haber verilen hadiste de o (s.a.s.), yatsı namazını birinci gün şafak kaybolunca, ikinci gün gecenin üçte biri geçince kıldırmıştır.²³⁶

b) Bir takım hadislerde yatsı namazının son vakti gece yarısı olarak gösterilmektedir: Rasûlullâh (s.a.s.) bir hadiste, “Namaz vakitlerinin bir başlangıcı, bir de sonu vardır; ... yatsı namazı vaktinin başlangıcı şafağın kaybolması, sonu ise gece yarısıdır.” buyurmuştur²³⁷. Hz. Peygamber (s.a.s.) 'e namaz vakitleri sorulduğunda,

²³⁰ Buhârî, *Mevâkîtu's-Salât*, 17; Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (38) 637; Ebû Dâvûd, *Salât*, 6; Nesâî, *Mevâkît*, 13; İbn Mâce, *Salât*, 7.

²³¹ Ebû Dâvûd, *Salât*, 6; İbn Mâce, *Salât*, 7.

²³² Tirmizî, *Salât*, 1;

²³³ Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (31) 612.

²³⁴ Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (31) 613, 614; Nesâî, *Mevâkît*, 7, 12, 15.

²³⁵ Tirmizî, *Salât*, 1; Ebû Dâvûd, *Salât*, 2; Nesâî, *Mevâkît*, 10, 17.

²³⁶ Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (31) 613, 614; Nesâî, *Mevâkît*, 7, 12, 15;

²³⁷ Tirmizî, *Salât*, 1;

"... *Yatsı namazının vakti gece yarısına kadardır.*" diye cevap vermiştir²³⁸. Bu konuda daha pek çok hadis bulunmaktadır²³⁹.

c) Bir kısım rivayetlerde ise, yatsının son vaktinin fecir olduğu zikredilmektedir: İbn Abbâs'tan gelen bir hadiste, yatsı namazının vaktinin fecrin doğuşuna kadar devam ettiği bildirilmektedir²⁴⁰. Hz. Âişe (r.a.) 'den gelen rivayette, bir gece Rasûlullâh (s.a.s.) 'in yatsı namazını gecenin tamamı çıkıncaya kadar geciktirdiği haber verilmektedir²⁴¹. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.), uyuyup namazı vaktinde kılamamakla ilgili olarak "*Uyuyakalıp namazı kaçırmakta bir kusur yoktur. Kusur başka namazın vakti gelinceye kadar namazı kılmamaktır.*" buyurmuştur²⁴². Ebû Hüreyre (r.a.) de, yatsı namazının ne zaman kaçırılmış olacağı sorusuna, "*Fecrin doğuşuyla*" cevabını vermiştir²⁴³.

Fıkıh Kaynaklarında Akşam ve Yatsı Namazı Vakti Namaz Vakitlerinde Özel Durumlar

İhtiyârî ve Zarûrî Vakitler

Zâhirîlerin dışındaki İslâm bilginlerinin çoğunluğu, mükellefin durumuna göre namaz vakitlerini, *ihtiyârî* ve *zarûrî* olmak üzere ikiye ayırmıştır. *İhtiyârî vakit*, yükümlünün, içerisinde dilediği vakitte namazı edâ etme serbestisine sahip olduğu zaman dilimidir. Bu da vaktin girişinden başlayıp namaz kılacak kadar bir süre kalıncaya dek devam eder. *Zarûrî vakit* ise, aslında vakti olmamasına rağmen, bazı zorunluluklar sebebiyle mükellefin, namazı kılabilceği vakittir. Genel olarak zarûrî vakitler, ihtiyârî vakit bitince başlar ve bu iki vakit arasında bir boşluk yoktur. Fakat yolculuk gibi bir özür bulunması durumunda zarûrî vakit, ihtiyârî vakitten önce de olabilir. Malikîlere göre bütün namazların, Hanbelîlere göre, sadece sabah, ikindi ve yatsı namazlarının zarûrî vakti vardır. Şâfiîlere göre, bütün namazların sonu zarûret vaktidir. Hanefîlere göre ise, zarûret vakti yalnız ikindi namazında söz konusudur. Güneşin etkisini kaybettikten sonra batıncaya kadar olan vakit, ikindinin zarûrî

²³⁸ Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (31) 612.

²³⁹ Bk. Buhârî, *Mevâkîtu's-Salât*, 24; Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (31) 612; Tirmizî, *Salât*, 114; Ebû Dâvûd, *Salât*, 2; Nesâî, *Mevâkîtu*, 15; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 4/337-338; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/317; Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/492-493; Beyhakî, *es-Sünen*, 1/371, 375.

²⁴⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/376.

²⁴¹ Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, 2/776; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/203; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/376.

²⁴² Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (55) 681; Tirmizî, *Salât*, 130; Nesâî, *Mevâkîtu*, 53; Ebû Dâvûd, *Salât*, 11; İbn Mâce, *Salât*, 10.

²⁴³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/376.

vaktidir. Meşru bir özrü olmaksızın kişinin namazı zarûrî vaktine geciktirmesi caiz değildir.²⁴⁴

Özel ve Müşterek Vakitler

Yalnız belli bir namaza has olan vakte **özel**; iki namazın birlikte kılınması mümkün olan vakte de **müşterek vakit** denir. Bu vakitler, namazların birlikte kılınıp kılınamayacağı görüşü üzerine bina edilmiştir; namazların cem edilebileceğini savunanlara göre müşterek vakit vardır, kılınamayacağını söyleyenlere göre ise müşterek vakit yoktur. Buna göre, Hanefiler Arafat ve Müzdelife dışında müşterek vakti kabul etmemiştir. Cumhur ise, meşru mazeret bulunduğu anda öğle ile ikindinin, akşam ile yatsının birleştirilerek aynı vaktte kılınabileceğini, bu vaktin onlar için müşterek vakit olduğunu söylemiştir.²⁴⁵

Akşam Namazı

Akşam namazının vakti, güneş batınca başlar. Bu konuda fıkıh ekolleri arasında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur.²⁴⁶ Fakat İslâm bilginleri, akşamın son vakti konusunda ihtilaf etmiştir:

Hanefilere göre akşam namazının vakti, şafağın kaybolmasına kadar devam etmektedir. Şafağın kırmızılık mı, yoksa beyazlık mı olduğu konusunda ise farklı görüşler bulunmaktadır; İmâmeyn'e göre şafak, güneş battıktan sonra batı ufkunda oluşan kızılık, Ebu Hanife'ye göre ise beyazlıktır. Esed b. Amr, Ebu Hanife'den şafağın kızılık olduğunu rivayet etmiştir. Fakat bu İmâm-ı A'zam'dan gelen açık ifadeler ters düşmektedir.²⁴⁷

²⁴⁴ Es-Sâvî, *Belegatu's-Sâlik li-Ekrabi'l-Mesâlik (Hâşiyetü's-Sâvî)*, 1/230-233; El-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibu'l-Celîl li-Şerhi Muhtasari'l-Halîl*, 2/44; El-Karavî, *el-Hulâsatü'l-Fıkhiyye alâ Mezhebi's-Sâdeti'l-Mâlikiyye*, 1/47; Muhammed Uleyş, *Menhu'l-Celîl Şerhu alâ Muhtasari Sîdî Halîl*, 1/184; Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, 2/11; el-Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 1/182-183; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/41; Abdurrahman Efendi Damad, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/73; es-Serahsî, *el-Mebsût*, 1/151.

²⁴⁵ Malik, *Müdevvene*, 1/203-204; el-Mâverdî, *el-Hâvî*, 2/392; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/212 vd., 217 vd.

²⁴⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 1/123; Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, 1/80; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/95-96; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/424; İbn Hazm, *Muhallâ*, 2/197; Küleyni, *Kâfî*, 3/278-280; Tûsî, *Tezîbü'l-Ahkâm*, 2/27-30.

²⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/144-145; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 1/123; Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, 1/80-81; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 1/258-259; İbn Hümam, *Fethu'l-Kadîr*, 1/221-223; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/39.

Hanbelî ve Zahirîlere göre de, akşam namazının vakti, güneşin batışı ile şafağın kaybolması arasındaki zaman dilimidir ve itibar edilen şafak, güneş battıktan sonra batıda meydana gelen kızılıktır.²⁴⁸

İmâm Şâfiî'nin önceki görüşüne göre, akşam namazının vakti güneşin batışıyla başlayıp şafak (kızılık) kayboluncaya kadar devam eder; sonraki görüşüne göre ise, abdest alıp avret yerlerini örtecek, ezan ve kamet okuyacak ve beş rekât namaz kılacak kadar bir süre devam eder. Özürsüz olarak akşam namazını bundan sonraya bırakmak caiz olmamakla birlikte, bundan sonraya kalan fakat şafak (kızılık) kaybolmadan kılınan namaz kazaya kalmış olmaz. Bunun yanında yolculuk sebebiyle akşam namazının vakti fecre kadar devam eder. Zira güneş battıktan sonra abdest alıp beş rekât namaz kalacak kadar zaman akşamın özel vakti; buradan fecre kadar olan vakit de müşterek vakittir. Buna göre akşamın üç vakti vardır: a) İhtiyârî vakti, b) Cevaz vakti ve c) Zarûrî vakti.²⁴⁹

Malikîlere göre akşam namazının ihtiyârî vakti, sıhhatli bir kişinin abdest alıp avret mahallini örtecek ve üç rekât akşam namazını kılabilen bir süredir. Bu vakitten sonraya geciktiren günah işlemiş olsa da, namaz eda edilmiş kabul edilir. Akşamın zarûrî vakti ise, bundan sonra başlayıp fecir doğuncaya kadar devam eder. Güneş batınca akşam namazını, fecir doğmadan da yatsı namazını kılacak kadar zaman bunların özel vaktidir; ikisi arasındaki zaman ise müşterek vakittir. Bir rivayete göre akşamın ihtiyari vaktinin, kırmızı şafağa kadar sürdüğü ifade edilmiş olsa da bu zayıf bir görüştür.²⁵⁰

Şîa'ya göre, akşam namazının vakti birdir; abdest alıp üç rekât kılacak kadar zamandır. Bundan sonra zarûrî vakit, akşam ile yatsının müşterek vakti başlar ve gece yarısına kadar devam eder. Gece yarısına yatsı namazını kılacak kadar zaman kalınca akşam namazının vakti sona erer. Şîi kaynaklarda akşam namazının vaktinin şafağın kaybolmasına kadar olduğuna dair rivayet de bulunmaktadır. Fakat bu iki rivayet arasında çelişki olmadığı iddia edilmekte ve güneşin batışından sonra akşam namazını kılacak kadar zaman geçince şafağın da kaybolacağı ileri sürülmektedir.²⁵¹

²⁴⁸ İbn Kudâme, *Muğni*, 1/424; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 1/472; İbn Hazm, *Muhallâ*, 2/197-198.

²⁴⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/32-34; Mâverdi, *el-Havi'l-Kebîr*, 2/19-22; Mahallî, *Kenzü'r-Râgibîn*, 42-43; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/122-123.

²⁵⁰ Mâlik, *Müdevvene*, 1/156; Sâvî, *Belegatu's-Sâlik*, 1/224; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/74-75; Derdir, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 1/177-178; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 1/177-178.

²⁵¹ Küleyni, *Kâfi*, 3/278-280; Tûsî, *Tehzîbü'l-Ahkâm*, 2/27-33.

Yatsı Namazı

Yatsının başlangıç vakti konusunda da önemli bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır; yatsının vakti şafağın kaybolmasıyla başlar²⁵². Şafak konusundaki görüş ayrılığı ise burada da söz konusudur.

Hanefîlere göre yatsı namazının son vakti fecrin doğuşuna kadar devam eder. Ancak gecenin üçte birine kadar geciktirmek fazilet, yarısına kadar geciktirmek câiz görülmüştür. Bundan sonraya bırakmak ise tahrimen mekruhtur.²⁵³

Şâfiîlere göre yatsı namazının ihtiyârî vakti konusunda, gecenin üçte biri ve gece yarısı olmak üzere iki görüş nakledilmektedir. Bunların birincisi mezhepte tercih edilen ve İmâm Şâfiî'nin sonraki görüşü, ikincisi ise eski görüşüdür. Yatsının ihtiyârî vakti sona erince, cevaz vakti başlar ve fecre kadar devam eder. Ayrıca meşru mazeret bulunduğu, akşam namazının vaktinde akşam ile birlikte birleştirilerek kılınabilir. Buna göre yatsının dört vakti vardır; fazîlet vakti, ihtiyârî vakti, cevaz vakti ve zarûret vakti. Fazîlet vakti, namazın ilk vaktidir. İhtiyârî vakti, gecenin üçte birine kadar olan, cevaz vakti de fecre kadar olan zaman dilimidir. Zarûret vakti ise, yolculuk ve yağmur gibi bir mazeretle namazı cem edenler için akşam namazı vaktidir.²⁵⁴

Mâlikî ve Hanbelîlerde tercih edilen görüşe göre, yatsı namazının ihtiyârî vakti gecenin üçte birine kadar devam eder. Özürsüz olarak bundan sonraya geciktirmek caiz değildir. Yatsının ihtiyârî vaktinin gece yarısına kadar devam ettiği de rivayet edilmiştir. Bundan sonra ise, yatsının zarûrî vakti başlar ve fecre kadar devam eder.²⁵⁵

Zâhirîlere göre yatsı vakti, gece yarısına kadar devam eder. Gecenin ilk yarısı geçtikten sonra ikinci yarının başında namaza başlanırsa, yatsı namazı vaktinde kılınmış olur ve bir kerahet de söz konusu değildir. Bundan sonraya geciktirilirse namazın vakti çıkar.²⁵⁶

²⁵² Serahsî, *Mebûsût*, 1/145; Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi*, 1/124; Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, 1/81; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 1/258-259; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/35; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/123; İbn Hazm, *Muhallâ*, 3/164; Küleyni, *Kâfî*, 3/280-281; Tûsî, *Tehzîbü'l-Ahkâm*, 2/33-35.

²⁵³ Serahsî, *Mebûsût*, 1/147; Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi*, 1/126; Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik*, 1/81-84; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 1/259-261; Abdurrahman Efendi Damad, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/72.

²⁵⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/39-40; Mâverîdî, *el-Havî'l-Kebîr*, 2/25; Mahallî, *Kenzü'r-Râgibîn*, 43; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/124.

²⁵⁵ Mâlik, *Müdevvene*, 1/156-157; Sâvî, *Belegatu's-Sâlik*, 1/225-226, 231; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/75-76; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 1/178; İbn Kudâme, *Muğni*, 1/427-428; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 1/474-476; Abdurrahman b. Muhammed el-Asımî, *Hâşiyetü'r-Ravdi'l-Mürbi*, 1/478.

²⁵⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 2/198.

Şîa'da da yatsının vakti, şafağın kaybolmasıyla başlamaktadır. Fakat namaz, şafak kaybolmadan başladığı halde şafak kayboluncaya kadar devam etmesi durumunda, sakınca yoktur. Diğer taraftan, akşam ile yatsı namazı vaktinin, güneş batınca girdiği, ancak önce akşam namazının kılınması gerektiği şeklinde bir görüş de bulunmaktadır. Yatsının son vakti ise gecenin üçte biridir. Bazı rivayetlerde, "yatsı vaktinin gece yarısına kadar devam ettiği" bildirilmektedir. İki görüş, zarûrî vakitle izah edilerek telif edilmeye çalışılmıştır.²⁵⁷

Şafak

Akşam namazının son vakti ve yatsının başlangıcı konusunda ölçü alınan şafak, cumhura göre, güneş battıktan sonra batı ufkunda oluşan kızılık, Ebû Hanîfe'ye göre ise, bundan sonra meydana gelen beyazlıktır.

Haneffî kaynaklarında İmâm-ı A'zâm'ın delilinin, "Akşamın vakti, ufuk kararınca sona erer." hadisi olduğu bildirilmektedir²⁵⁸. Ancak kaynaklarda böyle bir hadis bulunmamaktadır²⁵⁹. Onun yerine Hz. Peygamber (s.a.s.) 'in, namazların ilk ve son vakitlerini bildirdiği hadiste, "... güneş batınca akşam namazının vakti başlar, ufuk kaybolunca biter..."²⁶⁰ şeklinde bir ifade bulunmaktadır. İbn Hümâm bu hadîsi şöyle yorumlamaktadır: "Ufuk, ancak beyazlığın kaybolmasıyla yok olur. Bu hadis, şafağın kızılık olduğunu bildiren hadislerle çelişmektedir. Haberler çeliştiğinde de ihtiyatlı olan tercih edilir."²⁶¹

Ayrıca bir hadiste İbn Mes'ûd (r.a.) 'un, "Hz. Peygamber (s.a.s.) 'in ... akşam namazını güneş batınca, yatsıyı da ufuk kararınca kıldığını gördüm" dediği rivayet edilmiştir²⁶². Buradaki "ufuk kararınca" ifadesi, bir vakit girince diğerinin çıkacağına delalet eden "Kusur başka namazın vakti gelinceye kadar namazı kılmamaktır."²⁶³ hadisiyle birlikte değerlendirilerek şafağın beyazlık olduğu ileri sürülmektedir.

Buna karşılık cumhur, şafağın kızılık olduğunu belirtmiş ve buna İbn Ömer (r.a.) 'den, hem merfu, hem de mevkûf olarak rivayet edilen, "Şafak, güneş battıktan

²⁵⁷ Küleyni, *Kâfî*, 3/280-282; Tûsî, *Tehzîbü'l-Ahkâm*, 2/33-35.

²⁵⁸ Merginânî, *el-Hidâye*, 1/39; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/39; Bâbertî, *el-İnâye*, 1/222.

²⁵⁹ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, 1/234; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dirâye*, 1/103.

²⁶⁰ Tirmizî, *Salât*, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/94; Darakutnî, *Sünen*, *Salât*, 9, 1/262; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/375; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/317.

²⁶¹ İbn Hümâm, *Fethü'l-Kadir*, 1/222-223.

²⁶² Ebû Dâvûd, *Salât*, 2; Darakutnî, *Sünen*, *Salât* 1, 1/250; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/330; İbn Hüzeyme, *Sahih*, 1/181; İbn Hibbân, *Sahih*, 4/298, 362; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/363, 435.

²⁶³ Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât*, (55) 681; Tirmizî, *Salât*, 130; Nesâî, *Mevâkîf*, 53; Ebû Dâvûd, *Salât*, 11; İbn Mâce, *Salât*, 10.

sonra batı ufkuunda oluşan kızılıktır.”²⁶⁴ hadisini delil getirmiştir. Yine İbn Ömer (r.a.) 'den gelen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.), “Şafak, kızılıktır. Şafak kaybolunca namaz farz olur.” buyurmuştur²⁶⁵. Ubâde b. Sâmit (r.a.) ile Şeddâd b. Evs (r.a.), “Kızıl ve beyaz olmak üzere iki şafak vardır. Kızılık kaybolunca yatsı namazı vakti girer. Dikine ve yatay olmak üzere iki fecir vardır. Yatay olan fecir ufku kaplayınca sabah namazı vakti girer.” demiştir²⁶⁶. Ömer (r.a.), Ali (r.a.), İbn Abbâs (r.a.) ve Ebû Hüreyre (r.a.) 'den de, şafağın kızılık olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir²⁶⁷.

Ayrıca İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s.) “... akşam namazının vakti, şafağın kızılığı kayboluncaya kadardır...”²⁶⁸ buyurmuştur. Hadisin senedi sahih olmakla birlikte ravilerden Muhammed b. Yezîd tek kalmıştır.

Şafağın, kırmızılık olduğuna delalet eden rivayetlerden biri de Nu'man b. Beşir hadisidir. O, “Allâh'a yemin ederim ki, insanların içinde yatsı namazının vaktini en iyi bilen benim. Rasûlullâh (s.a.s.) yatsıyı, ayın üçüncü günü ay batınca kıldırdı.” demiştir²⁶⁹. Bazı rivayetlerde ise “ayın ikinci günü” şeklinde geçmektedir²⁷⁰. Hicaz bölgesinde ayın üçüncü günü ay, beyaz şafağın kaybolmasından önce batmaktadır. Dolayısıyla yatsı namazının vakti kızılık kaybolunca başlar²⁷¹.

Şafağın kızılık olduğunu söyleyen bilginler, bazı bölgelerde beyazlığın gecenin üçte birinden sonra kaybolmasıyla da görüşlerini desteklemektedir. Şöyle ki; bazı hadiseler göre yatsı namazının son vakti, gecenin üçte biridir. O halde yatsı vaktinin bundan önce girmesi gerekir. O da kızılıktır.²⁷²

Müfessirlerin çoğunluğu da şafak kelimesinin, güneş battıktan sonra ufukta görülen kırmızılık olduğunu söylemiştir²⁷³. Mücâhid'e göre şafak, “gündüz”; İkrime'ye göre ise “gündüzün son kısmı” demektir.²⁷⁴

²⁶⁴ Darakutnî, *Sünen, Salât*, 12, 1/269; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/333; Abdurrazzâk, *Musannef*, 1/559; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/373.

²⁶⁵ Darakutnî, *Sünen, Salât*, 12, 1/269; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/373.

²⁶⁶ Darakutnî, *Sünen, Salât*, 12, 1/269; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/373.

²⁶⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/373.

²⁶⁸ İbn Hüzeyme, *Sahih*, 1/182

²⁶⁹ Ebû Dâvut, *Salât*, 7; Nesâî, *Mevâkîf*, 19; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/346; İbn Hibbân, *es-Sahih, Salât*, 3, 4/392; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/152-153; Dârakutnî, *es-Sünen, Salât*, 13, 1/269; Hâkim, *Müstedrek*, 1/194.

²⁷⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/152; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, 1/330.

²⁷¹ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, 2/24.

²⁷² Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, 2/254; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 2/225.

²⁷³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/343; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/274-275; Se'âlibî, *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 5/569; Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsîri'l-Kâdî'l-Beydâvî*, 4/542; İsmâ'îl d-dîn, *Hâşiyetü'l-Kânûnî alâ Tefsîri'l-Beydâvî*, 20/169; Celalüddin el-Mahallî, *Tefsîru Celâleyn*, 2/257; Cemal, *el-Fütühâtü'l-İlâhiyye*, 4/510; 237;

KAYNAKLARDAKİ GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRMESİ

Akşam ve Yatsı Namazı Vakitleri

a) İslâm bilginlerinin akşam namazının son vakti konusundaki görüş ayrılığı, farklı rivayetleri delil almalarından kaynaklanmaktadır. Akşamın vaktinin dar olduğunu savunanlar, Cebrâîl'in ve Hz. Peygamber'in akşam namazını ilk vaktinde kıldığını bildiren hadisleri; geniş olduğunu savunanlar ise, akşam namazının son vaktinin şafağın kaybolması olduğunu belirten hadisleri esas almıştır. Fakat fıkıh ekollerinin akşam namazının vaktiyle ilgili görüşleri değerlendirildiğinde, ortak noktalarının bulunduğu görülür: Akşam namazı vaktinin, abdest alıp namaz kılacak kadar süre olduğunu savunanlar, şafağın kaybolmasına kadar akşamın zaruret vakti olduğunu söylemiştir. Akşamın son vaktinin şafağın kaybolması olduğunu söyleyenler de, akşam namazının, vakit girince hemen kılınması gerektiğini; özürsüz geciktirilmesinin mekruh olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla hepsi akşam namazının hemen kılınması gerektiğini, mazeret bulunması durumunda şafak kayboluncaya kadar geciktirilebileceğini söylemiştir.²⁷⁵ Bu itibarla akşam namazının vakti şafağın kaybolmasına kadar devam etmekle birlikte, güneş batınca geciktirilmeden kılınması yerinde olur.

Diğer taraftan şafağın tanımındaki farklılık da, akşamın son vakti konusunda görüş ayrılığına sebep olmaktadır. Fakihlerin çoğunluğu şafağın güneş battıktan sonra meydana gelen kızılık olduğunu; Ebû Hanîfe ise kızılıktan sonraki beyazlık olduğunu söylemiştir. Bu konu ileride ele alınacaktır.

b) Yatsı namazının ilk vakti konusunda önemli bir görüş ayrılığı yoktur; İslâm bilginleri yatsı vaktinin, şafağın kaybolmasıyla başladığını söylemiştir. Ancak şafak konusundaki ihtilaf, burada da söz konusudur.

Fıkıh ekolleri, yatsının son vakti konusunda, gecenin üçte biri, yarısı veya imsak vaktine kadar olmak üzere üç farklı görüş ortaya koymuştur. Fakat İslâm bilginlerinin tamamı, yatsı namazının gecenin üçte birinden önce kılınması ve yarısından sonraya bırakılmaması hususunda görüş birliği içindedir. Şu farkla ki, bir kısmı gecenin üçte birinin fazilet vakti olduğunu söylerken, diğer bir kısmı vaktin sonu olduğunu söylemiştir. Gece yarısı konusunda ise, bazı bilginler gece yarısında yatsı vaktinin çıktığını belirtirken, bir kısmı vakti çıkmamakla birlikte, yatsıyı bundan sonraya geciktirmenin tahrimen mekruh olduğunu belirtmiştir.

²⁷⁴ bk. Taberî, *Câmi' u'l-Beyân*, 24/243-244.

²⁷⁵ bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 1/144; Zeylai, *Tebyinü'l-Hakâik*, 1/84-85; İbn Kudâme, *Muğni*, 1/424-425; İbn Kudâme, *es-Şerhu'l-Kebîr*, 1/472; İbn Hazm, *Muhallâ*, 2/214.

Orta kuşak ülkelerde, namaz vakitleri normal olarak teşekkül etmekte; güneş battıktan sonra, gecenin üçte biri olmadan, önce kızılık, sonra beyazlık kaybolmaktadır. Fakat ekvatorдан uzaklaştıkça, şafağın kaybolması gecikmekte; kutuplara yaklaştıkça mevsimlere göre şafakla fecir birleşmekte ve şafak kaybolmadan güneş doğmaktadır. Bu durumda, şafak kaybolunca yatsı vaktinin başlayacağını söylemek, yatsının son vaktinin gecenin üçte biri olduğunu belirten hadisin baş tarafı ile amel ederken, sonunu ihmal etmektir. Diğer taraftan İslâm bilginlerinin tamamı, yatsının gecenin üçte birinden önce kılınması görüşündedir. Buna göre, şafağın gecenin üçte birinden önce kaybolması durumunda yatsı, gerçek vaktinde kılınmalı; bundan sonra kaybolması durumunda ise, gecenin üçte biri yatsı vakti olarak kabul edilmelidir. Çünkü gecenin üçte biri ile ilgili rivayetler, ister vaktin sonu olarak, isterse fazilet vakti olarak yorulsun, yatsının vakti bundan önce girmelidir.

Bu durumda, bir namazın son vaktinin ilk vakti olarak belirlendiği şeklinde bir itiraz varit olabilir. Ancak yatsının son vaktinin gece yarısı ve sonu/imsak olduğu, üçte birinin fazilet vakti olduğu ile ilgili rivayetler göz önünde bulundurularak, en ihtiyatlı vakit olan gecenin üçte biri tercih edilmiştir.

Şafak

Şafak, güneş battıktan sonra, batı ufkunda görülen ve kaybolması, akşam namazı vaktinin bitip, yatsı namazı vaktinin girmesinin ölçüsü sayılan kızılık, ya da bu kızılıktan sonra ortaya çıkan beyazlık olarak tanımlanmıştır²⁷⁶.

Aralarında Ferrâ, Leys, Zeccâc ve Halîl'in de yer aldığı çoğunluk dil bilimciler, şafak kelimesinin Arapçada güneş battıktan sonra batı ufkunda meydana gelen kızılık olduğunu söylemiştir. Ferrâ, Arapların kırmızı elbiseye "şafak gibi" demelerini, şafağın kızılık olduğuna delil getirmiştir. Bununla birlikte şafak kelimesinin hem kızılığı, hem de beyazlığı ifade ettiğini söyleyenler de bulunmaktadır.²⁷⁷

Şafağı, kızılıktan sonraki beyazlık kabul etmek, daha ihtiyatlı olmakla birlikte; kızılık olarak kabul etmek genişlik ve kolaylık sağlayacaktır.

Ekvatora yakın bölgelerde kızılık ile beyazlık arasında önemli fark bulunmadığı için ihtiyatın tercih edilmesi makul görülebilir. Fakat ekvatorдан uzaklaştıkça, aradaki fark açılmaktadır. Diğer taraftan kutuplara yaklaştıkça, yaz aylarında güneşin

²⁷⁶ "Şafak", İslâm Ansiklopedisi (DİA), 38/223.

²⁷⁷ İbn Manzûr, "ş-f-k", *Lisânü'l-Arab*, 10/179; Ebû'l-Feyz, "ş-f-k", *Tâcu'l-Arus*, 25/507; Ebû Hüseyin, "ş-f-k", *Mekâyisü'l-Luga*, 3/198; Muhammed b. Ebî Bekir er-Râzî, "ş-f-k", *Muhtâru's-Sihâh*, 300; Komisyon, "ş-f-k", *Mu'cemu'l-Vesît*, 1/487.

batmasıyla doğması arasındaki süre kısalmakta; şafak ve fecir süreleri uzamaktadır. Bazı bölgelerde yaz aylarında şafağın kaybolmasından çok kısa bir süre sonra fecir belirdiğinden, Ramazan ayı bu mevsime rastladığında teravih namazı, sahur gibi konularda sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu nedenle yatsı namazının belirlenmesinde, genişlik ve kolaylık sağlayan kızıllığı tercih etmek yerinde olacaktır. Nitekim Serahsî de, beyazlığın geç kaybolması sebebiyle yatsı vaktini beklemekte güçlük çekildiğini, dolayısıyla kızıllığın esas alınmasının uygun olacağını ifade etmiştir²⁷⁸.

Zaten dil bilimcilerin, Araplar arasında şafak kelimesinin kızıllık anlamında kullanıldığını belirtmeleri, bunun daha isabetli olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), toplumun dilini kullanmış; onlara anladığı dille hitap etmiştir. Bunun için İslâm bilginlerinin çoğunluğu da, şafağı kızıllık olarak kabul etmiştir.

Şafağın Hesaplanmasında Ölçü

Hadislerde vakitler, dünyanın kendi eksenini etrafında dönmesinden kaynaklanan güneşin doğması, batması, gölgenin boyu, şafağın belirmesi-kaybolması gibi herkesin uygulayabileceği tabiat olaylarına bağlanmıştır. Bu olaylar ile aralarındaki süreler, mevsimlere ve bulunulan yere göre değişmektedir.

Günümüzde özellikle büyük şehirlerde şafağın gözlenmesi neredeyse imkansız hale gelmiştir. Diğer taraftan namaz vakitlerinin bilimsel verilere göre hesaplanarak belirlenip takvim hazırlanması Müslümanlara büyük bir kolaylık ve uygulamada birlik sağlayacaktır.

Fakat takvim hazırlayan kurumlar, vakitlerin hesaplanmasında farklı kriterleri esas aldığı için, takvimlerde birlik sağlanamamaktadır. Örneğin Mısır'da "Egyptian General Authority of Survey" 17, 5°, Kanada "Muslim World League" 17°, Pakistan'da "University Of Islamic Sciences" 18° ve "Western Islamic Organization" ve "Islamic Society of North America" 15° güneşin ufku altına inmesini esas almaktadır; Suudî Arabistan'da, "Ummu'l-Kura Üniversitesi" akşam namazı vaktine 90 dakika ekleyerek yatsıyı hesaplamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı ise, Türkiye'de yatsı namazının hesaplanmasında güneşin 17° ufku altına inmesini esas alırken; yurt dışında 45°'den sonraki enlemlerde akşam namazına 80 dakika ekleyerek hesaplamakta, bunun gecenin üçte birinden sonraya kalması durumunda, gecenin üçte birini esas almaktadır²⁷⁹.

²⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/145.

²⁷⁹ M. A. Niri, M. Z. Zainuddin, S. Man, M. S. Nawawî, R. A. Wahab, K. Ismail, N. H. A. Zaki, A. Ab Ghani, M. A. A. Lokman, "Astronomical Determinations for the Beginning Prayer Time of Isha", Middle-East Journal of Scientific Research y. 2012, 12 (1) /102; "Prayer Times Calculation", <http://www.baridsoft.com/Document/Prayer%20Times%20Calculation.pdf>, 4; <http://www.islam21c.com/fataawa/3087-the-correct-time-to-start-your-fast>; <http://www.islam21c.com/fataawa/3087-the-correct-time-to-start-your-fast>;

Birliği sağlamaya ve şafağın geç kaybolduğu bölgelerde yaşanan problemin çözümüne yönelik uluslararası ve ulusal pek çok toplantı yapılmıştır. Ancak hala uygulamada birlik sağlanamamıştır.

Fıkıh kitaplarındaki şafak ve fecir, Türkçemizde **tan** veya **alacakaranlık** kavramıyla karşılanmaktadır. **Tan**, “güneş battıktan sonra ve doğmadan önce ufukta, atmosferdeki yansımadan dolayı görünen aydınlığa denir. Bu aydınlık, güneş'in 18° ufkun altına inmesine kadar devam eder veya güneş doğmadan önce 18° ufa yaklaşınca başlar. Güneş'in doğmasından önceki aydınlığa **Sabah Tanı (Fecir)**; güneş battıktan sonraki aydınlığa da **Akşam Tanı (Şafak)** denir. Tan süresi, her biri 6° olmak üzere üçe ayrılır:

a) Günlük Tan (Civil Twilight):

Güneş ufkun 6° derece altında iken gözlenen gün ağarması ya da kararmasıdır. **Günlük tana**, ufuk oldukça aydınlıktır. Ufuk çizgisi rahatlıkla görülür. Görülen yıldızlar tanınıyorsa, en iyi gözlem yapabilen zamandır. Günlük tan süresi, almanak sağ sayfalarda, her üç gün için verilmiştir.

b) Deniz Tanı (Nautical Twilight):

Güneş merkezinin 6°-12° ufkun altında bulunduğu zaman oluşan tandır. **Deniz tanında** ufuk az-çok aydınlıktır; günlük tana nispetle daha çok yıldız görülür ve yıldızlar tanınır. İyi bir gözlemci için, kesin gözlem imkânı sağlar.

Orta derecede bir gözlemci için, güneşin 10° ufkun altında olduğu zaman, en iyi gözlem anıdır. Çünkü, ufuk çizgisi en net bir şekilde bu zamanda görülür. Buna **Gözlem Tanı (Observational Twilight)** da denir.

Deniz tanı süresi de, almanak sağ sayfalarda, her üç gün için verilmiştir.

c) Astronomik Tan (Astronomical Twilight):

Güneş merkezinin 12°-18° ufkun altında bulunduğu zaman oluşan tandır. Güneş 18° ufkun altında bulunduğu anda ise, güneşin ışınları yansımaz, tam karanlık söz konusudur. Gözlemci için yararlı bir tan süresi değildir.”²⁸⁰

[//www.altaleeah.com/vb/showthread.php?t=22201](http://www.altaleeah.com/vb/showthread.php?t=22201); <http://www.altaleeah.com/vb/showthread.php?t=22201>; “**Namaz Vakitleri**” http://derman.science.ankara.edu.tr/ogrenci_tezleri/leyla/namaz_vk.pdf, 37; <http://praytimes.org/calculation/>; [http://www.muftisays.com/forums/sharing-portal/7020/start-of-fast-\(suhoor\)-angle-%22whole-islamic-world%22-vs-hizbul-ulamah.html](http://www.muftisays.com/forums/sharing-portal/7020/start-of-fast-(suhoor)-angle-%22whole-islamic-world%22-vs-hizbul-ulamah.html); <http://www.hendonmosque.co.uk/prayers/fasting.php>.

²⁸⁰ Yücel Sügen, *Kaptan Kılavuzu*, 448; “**Astronomical Twilight**”, “**Civil Twilight**”, “**Nautical Twilight**” Denizcilik Sözlüğü, 9, 25, 74; M. A. Niri, M. Z. Zainuddin, S. Man, M. S. Nawawî, R.

Tan olayları ile ilgili veriler incelendiğinde, güneş 15° ufku altına indiğinde kızılığın kaybolduğu görülmektedir. “*Explanatory Supplement To The Astronomical Ephemeris and Nautical Almanac*” adlı eserde, tan olaylarında kızılık üst sınırının, güneşin alçalma açısı 15° olduğunda kaybolmaya başladığı, bazı atmosfer şartlarında bu durum 16° oluncaya kadar devam ettiği belirtilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Emekli Vakit Hesaplama Uzmanı Harita Yük. Müh. Emekli Alb. Arif Çöklü, hazırladığı raporda, “20 seneden fazla Geodezik Astronomi çalışmalarını arazi üzerinde bizzat yürüttüğü esnadaki özel araştırma ve gözlemlerde daima aynı sonuca ulaştığını; güneş ufku 16° altında olduğu zaman, kızılığın kaybolduğunu” ifade etmiştir.²⁸¹

Yakın zamanlara kadar Müslümanlar tarafından namaz vakitlerinin hesaplanmasında, uzay bilimciler tarafından belirlenen tanlar esas alınmıştır. Batılı bilim adamlarınca hazırlanan almanalarda sadece günlük tan, deniz tanı ve astronomik tan yer almakta, ara derecelerle ilgili gözlemler yer almamaktadır. Yatsı namazının hesaplanmasında, deniz tanı erken olduğu için, astronomik tan esas alınmıştır; ayrıca bu daha ihtiyatlıdır. Şafağı kızılık olarak kabul edenler bundan 1° çıkarmıştır.

Fakat son yıllarda Müslüman bilim adamlarınca şafak ve fecir gözlemleri yapılmıştır. Amerika, Pakistan, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda gibi farklı bölgelerde yapılan rasatların sonuçları incelendiğinde $13, 5^\circ - 15^\circ$ arasında şafağın kaybolduğu görülmüştür. Suûdî Arabistan’da yapılan bir yıllık çalışmada da kızılığın $14, 6^\circ (\pm 0, 3^\circ)$ de kaybolduğu gözlemlenmiştir.²⁸²

Bu itibarla, rasatlar sonucunda elde edilen bulguların en ihtiyatlısı olan ve Islamic Society of North America tarafından tercih edilen 15° ’yi yatsı namazı için esas almak uygun olacaktır. Bu mevsimlere ve bölgelere göre, **Müslümanlara 20-25 dakika kadar kolaylık sağlayacaktır.**

A. Wahab, K. Ismail, N. H. A. Zaki, A. Ab Ghani, M. A. A. Lokman, “**Astronomical Determinations for the Beginning Prayer Time of Isha**”, Middle-East Journal of Scientific Research y. 2012, 12 (1) /102; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Alacakaranlık>.

²⁸¹ *Explanatory Supplement To The Astronomical Ephemeris and Nautical Almanac* s. 399; bk. Hayrettin Karaman, *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri*, 1/94; Abdülhak Sultan, “**Sun Apparent Motion and Salat Times**”, *al-Irshaad*, Aralık 2004, c.8, 11.

²⁸² Zeki b. Abdurrahman el-Mustafa, Eymen b. Saîd Kürdî, Abdülaziz b. Sultan el-Mermeş, Mu’tez b. Nâil Kürdî, Sa’d b. Türki el-Haslân, Muhammed b. Sa’d el-Haracî, Abdurrahman b. Gannâm el-Gannâm, Sâlih b. Osmân es-Sâlih, *et-Takrîru’n-Nihâi Meşrûu Dirâseti’s-Şafak*, Suûdî Arabistan, Uzay ve Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü, 2005, 44, 55; Abdullah Abdurrahman el-Müsnid, *Müşkiletü Tahdidi Vakteyi’l-İşâi ve’l-Fecr fi’l-Menâtiki’l-Cogrâfiyeti’l-Mütetarîfeti Mekâni*, <http://www.abunawaf.com/post-10829.html>.

Diğer taraftan Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan takvimlerde her il ve ilçenin namaz vakitleri ayrı ayrı gösterilmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve iletişimin kolaylaşması sebebiyle doğru saate ulaşmak da çok kolaylaşmıştır. Bu nedenle vakitlere temkin süresi eklenmesine ihtiyaç kalmamıştır. Ancak bu durumda, imsak ve güneş vaktinin hesaplanmasında şehrin en doğusu, diğer vakitlerde en batısının esas alınması ve büyük şehirlerde tek bir vakit uygulamasından vazgeçilip, merkez ilçeler için de vakitlerin ayrı hesaplanması gerekir.

Şafağın Çok Geç Kaybolduğu veya Kaybolmadığı Bölgelerde Yatsı Namazı

Şafak süresi ve kaybolması bölgenin ekvatora uzaklığına göre değişmektedir. Ekvatordan uzaklaştıkça, yaz aylarında güneşin batmasıyla doğması arasındaki süre kısalmakta; şafak ve fecir süreleri uzamaktadır. Kutuplara yaklaştıkça da şafakla fecir çakışmakta, henüz batı ufkunda şafak kaybolmadan, doğu ufkunda fecir zuhur etmektedir. Bazı bölgelerde yaz aylarında şafağın kaybolmasından çok kısa bir süre sonra fecir belirdiğinden, Ramazan ayı bu mevsime rastladığında sahur ve teravih namazı konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır.

Kuzey ve güney 49° enleminden itibaren kutuplara doğru yaz aylarında bazı günlerde yatsı ve imsak vakitleri oluşmamaktadır. 66° enlemlerinden itibaren mevsimlere göre diğer vakitler de oluşmamaktadır. 66° kuzey enleminde 17 gün, 68° enleminde 51 gün, 70° enleminde 72 gün, 72° enleminde 86 gün güneş batmamaktadır. Kutuplarda ise güneş 6 ay devamlı batmadan ufkun üstünde devretmekte, 6 ay da devamlı ufkun altında devretmekte, hiç doğmamaktadır.

Kuzey ülkeleri çok daha sonra fethedildiği için, müçtehit imamların o bölgelerdeki ibadetlerle ilgili görüşleri söz konusu değildir. Bu konu, ancak altıncı asırdan itibaren bilginlerin gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Bir kısım İslâm bilgini, vaktin belirtilerinin oluşmadığı bölgelerde, namaz mükellefiyetinin düşeceğini iddia etmiştir. Fakat İslâm bilginlerinin çoğunluğu, namazın asıl sebebi ilâhî hitap olduğu için, günde 5 vakit namazın kılınması gerektiğini söylemiştir.

Hanefîlerden, Şadruşşehîd, Zahîruddîn el-Merginânî, İbn Hümâm gibi muhakkik bilginler, Deccâl hadisinden hareketle, vakitlerin teşekkül etmediği bölgelerde namazın düşmeyeceği, takdir edilerek kılınması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonraki Timurtâşî, Şeyhzâde, Tahtâvî, İbn Âbidîn, Mercânî, Muhammed Sıddık Han gibi Hanefî bilginler bu görüşü tercih etmiştir.²⁸³ Mâlikî ve Şâfiî mezhebinde de fetva bu

²⁸³ İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 1/155; Halebî, *Gınyetü'l-Mütemellî*, 230; İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 1/242; Şeyhzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/71.

yöndedir; vaktin oluşmadığı bölgelerde namaz, vakit oluşan en yakın yere göre takdir edilerek kılınır²⁸⁴.

Söz konusu hadiste Hz. Peygamber, "Deccal yeryüzünde 40 gün kalacaktır. Bu kırk günün bir günü bir yıl, bir günü bir ay, bir günü bir hafta, diğer günleri ise normal günleriniz gibi olacaktır." deyince, ashap uzun günlerde bir günlük namazın yeterli olup olmadığını sormuş, bunun üzerine Rasûlullâh (s.a.s.) "Hayır bir günlük namaz yeterli değildir; namaz vakitlerini takdir edersiniz." buyurmuştur²⁸⁵. Bu hadis, vakitlerin oluşmamasının namazı düşürmeyeceğini ve vakit oluşmayan bölge ve zamanlarda vakitlerin takdir edilerek namazın kılınması gerektiğini açıkça göstermektedir.

Kutuplara yakın bölgelerde günlerce, hatta aylarca güneş doğmasa veya batmasa da gün yine 24 saattir ve namazın vakitleri takdir edilerek kılınması gerekir. Aksi takdirde, 6 ay gece ve 6 ay gündüz olan kutup bölgelerinde, bir yılda 5 vakit namaz kılınması, bir günlük orucun 6 ay devam etmesi veya buralarda hiçbir ibadet yükümlülüğünün olmaması gerekir. Böyle bir düşünce tarzı da, hem ibadetlerin hikmetiyle, hem de insanın yaratılışıyla bağdaşmaz.

a) Güneşin 24 saat batmadığı/doğmadığı bölgelerde, İslâm bilginlerinin çoğunluğunca kabul edilen ve Brüksel, I. Avrupa İslâm Seminerinde benimsenen "takdir" metoduna başvurulmalı, güneşin doğup battığı en yakın bölgeye göre namaz vakitleri takdir edilmelidir. Gecenin teşekkül etmediği 66° enlemine en yakın gündüz ve gecenin oluştuğu yer ise, 64° enlemidir.

Bu bölgelerde, gecenin oluşmadığı veya üç saatten az sürdüğü dönemlerde, 64° enlemde aynı boylamda güneşin batışı, akşam namazı vakti olarak belirlenmelidir. 64° enleminde güneşin batışı ile doğuşu arasındaki en kısa süre üç saat olduğu için, akşam vaktine 1 saat eklenerek yatsı namazı; 2 saat eklenerek de imsak vakti belirlenmelidir.

Gece oluşup üç saatten fazla süren, fakat vakit alameti belirlenemeyen bölgelerde, güneşin batışı ile doğuşu arasındaki sürenin 1/3'ü güneşin batışına eklenerek yatsı, 2/3'si eklenerek de imsak vakti takdir edilmelidir.

Çünkü namaz vakitleri ile ilgili bazı hadislerde, yatsının son vakti gecenin 1/3'ü olarak belirtilmiştir. İslâm bilginlerinin bir kısmı da, yatsının son vakti olarak bunu kabul etmiştir; son vakti olmadığını söyleyenler de fazilet vaktinin bu olduğunu

²⁸⁴ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 1/179; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/124.

²⁸⁵ Müslim, *Kitabu'l-Fiten ve Eşrâtu's-Sâat*, 20

belirtmiştir. Dolayısıyla yatsı namazının bu vakitte kılınabilmesi için daha önce vaktin girmesi gerekmektedir. Diğer taraftan şafağın kaybolması ile fecir, astronomik olarak birbirinin simetriğidir.

b) İslâm bilginleri namaz vakitlerinin oluşmadığı yerler hakkında görüş beyan etmiş olmakla birlikte, yatsı vakti çok geç oluşup teravih namazı ve imsak konusunda sıkıntıya düşülen yerler hakkında her hangi bir açıklamada bulunmamıştır.

Söz konusu problemin çözümü amacıyla 1980 yılında Brüksel’de 18 ülke temsilcisinin katılımıyla I. Avrupa İslâm Semineri düzenlenmiştir. Ancak problemin çözümüne yönelik yapılan bu çalışmada alınan kararlar, dinî ve sosyal bazı sıkıntıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Brüksel toplantısında, sadece kolaylık prensibinden hareketle, hiçbir dini dayanağı bulunmayan akşam namazına 1 saat 20 dakika eklenerek yatsı namazının takdir edilmesi ve bunun için başlangıç noktası olarak 45° enleminin kabul edilmesi benimsenmiştir. Halbuki, güneşin 17° ufkun altına inmesine göre yapılan hesaplamalara göre, 49° enleme kadar vakit belirtileri bulunmaktadır ve söz konusu karar doğrultusunda hazırlanan takvimlerde yatsı namazı, 17-74 dakika önce gösterilmiştir.

Din İşleri Yüksek Kurulu, 15.06.2006 tarih ve 105 sayılı kararı ile, hiçbir dini dayanağı bulunmayan, akşam namazına 1 saat 20 dakika eklenerek yatsı namazının takdir edilmesi uygulamasına son vermiş, yatsının güneşin 17° ufkun altına inmesi esasına göre hesaplanması, şafağın gecenin 1/3’inden sonra kaybolduğu dönemlerde ise, bunun yatsı vakti olarak belirlenmesi kabul edilmiştir.

Fakat Avrupa’da yaşayan vatandaşlarımıza, akşamdan 1 saat 20 dakika sonra yatsı namazını kılma alışkanlığını terk etmek zor geldiği ve yeterince bilgilendirilemedikleri için Başkanlığa tepkiler gelmiştir. Bunun üzerine Din İşleri Yüksek Kurulu, 10-11/06/2009 tarih ve 61 sayılı kararıyla, akşam namazına 1 saat 20 dakika eklemek ile gecenin 1/3’inden hangisi önce ise onun yatsı namazının vakti olarak belirlenmesini kabul etmiştir.

Gerek Brüksel toplantısı kararlarında, gerekse ikinci Kurul Kararında, o bölgelerde yaşayan Müslümanların yatsı namazını beklemelerindeki zorluk vurgulanmakta, bunun vücutlarına, sağlıklarına ve çalışma hayatına zarar vereceği belirtilmektedir. Buna göre, 21 Mart’ta 45° enlemde bulunan bir kişinin 19: 52’ye, 50° enlemde 20: 03’e, 55° enlemde 20: 19’a kadar beklemesi, sağlığına ve çalışma hayatına zarar verecek kadar zor ve meşakkatli bir durum iken, 21 Haziran’da 44° 48’ enlemde bulunan kişinin 22: 46’ya kadar beklemesi kolaydır.

Diğer taraftan anormal bölge olarak 45° enlemin seçilmesinin ve takdir yapılırken 1 saat 20 dakika eklenmesinin dini bir dayanağı bulunmamaktadır. Hangi derece olursa olsun, normal bölge olarak kabul edilen en yüksek derece ile anormal bölge kabul edilen en düşük derecedeki yatsı vakti arasındaki fark, sadece birkaç dakika olacaktır. Anormal kabul edilen yerlerde yatsı namazının akşama 1 saat 20 dakika eklenerek belirlenmesi durumunda; normal kabul edilen yerdeki bir Müslüman 20-25 km. kuzeye çıkıp namazı kıldıktan sonra kendi oturduğu yere gelebilecek, fakat oradakilerin yatsı namazını kılabilmeleri için yarım saat daha beklemeleri gerekebilecektir.

Ayrıca yatsının akşama 1 saat 20 dakika eklenerek belirlenmesi, çalışmak için erken kalkmak zorunda olanlara kolaylık sağlamak amacıyla getirilmiş bir ruhsat olarak sunulmaktadır. Halbuki o bölgelerde yaşayan Müslümanların tamamı, çalışmak için erken kalkmamaktadır. Böyle bir düzenleme, "bir bölgede yolcu ve hastalar bulunduğu için (ne kadar çok olursa olsun), orada yaşayanların tamamı oruç tutmayıp sonra kaza edebilirler" demek kadar hatalıdır.

Nitekim Rabıtu'l-Alemi'l-İslâmiyyin bünyesindeki Mecma'u'l-Fıkhî'l-İslâmî tarafından, 04/02/1982 tarihindeki 5. Dönem toplantısında alınan 3 numaralı, 12-19 Recep 1406 tarihindeki 9. Dönem toplantısında alınan 6 numaralı, 3-8 Kasım 2007 tarihindeki 19. Dönem toplantısında alınan kararlarda, vaktin belirtileri teşekkül ettiğiinde namazların buna göre kılınması gerektiği kabul edilmiştir.

Bu sebeple yatsı namazı vaktinin, hadislerde belirtilen ve müçtehitlerce kabul edilip uygulanan ölçülere göre belirlenmesi uygun olacaktır. Zaten şafağın kaybolması için güneşin ufku 15° altına inmesi ve yatsı namazının en geç başlama vakti olarak gecenin 1/3'ü esas alınması durumunda, yeterli genişlik ve kolaylık sağlanacaktır. Buna rağmen özel durumları sebebiyle yatsı namazını beklemekte zorlanan kimseler, namazların birleştirilerek kılınma ruhsatından yararlanabilirler.

Hız. Peygamber (s.a.s.) 'in yolculuk, yağmur, çamur gibi olağanüstü durumlarda öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı birleştirerek kıldığı sahih hadislerde yer almaktadır²⁸⁶. Abdullah b. Abbas ise, Rasûlullâh (s.a.s.) 'in, sıkıntı olmadığını göstermek amacıyla, korku, yağmur, yolculuk gibi bir sebep bulunmaksızın öğle ile ikindiye, akşam ile yatsıyı cem ederek kıldığını haber vermiştir²⁸⁷.

²⁸⁶ Buhârî, *Taksîru's-Salât*, 15, 16; Müslim, *Salatu'l-Müsâfir*, 703-704, 706 (5-6); Tirmizî, *Salât*, 138, 394; Ebû Dâvûd, *Salât*, 274; Ahmed, *Müsned*, 3/367, 5/383.

²⁸⁷ Müslim, *Salâtu'l-Müsâfirin*, 705 (6); Tirmizî, *Salât*, 138; Ebû Dâvûd, *Salât*, 274; Ahmed, *Müsned*, 3/421, 5/289, 345, 383, 434.

Hanefîler, Arafat ve Müzdelife dışında namazların cem edilemeyeceğini söylerken, diğer fıkıh mezhepleri, yolculuk, hastalık, yağmur gibi durumlarda, öğle ile ikindi ve akşam ile yatsının birleştirilerek kılınabileceğini kabul etmiştir²⁸⁸. Bazı bilginler ise, adet haline getirilmemek kaydıyla, ihtiyaç halinde namazları cem etmenin caiz olduğunu belirtmiştir²⁸⁹.

Namazların birleştirilerek kılınmasının amacı, zorluğu kaldırmaktır. Şafağın çok geç kaybolduğu bölgelerde, özellikle sabah erken kalkıp işe gidecekler için yatsı namazını beklemekte zorluk vardır. Ve bu zorluk, fıkıh kaynaklarında ön görülen meşakkatten daha ağırdır. Bu itibarla, anılan bölgelerde yaşayan Müslümanlardan yatsıyı beklemekte zorlananlar, akşam ile yatsıyı, akşam namazının vakti içinde birleştirerek kılabilirler.

SONUÇ

İslâm'ın beş temel esasından biri olan **namaz**, belli zaman dilimleri içerisinde yerine getirilmesi gereken bir farzdır. Vakit namazın şartlarından biri ve farz olmasının sebebidir. Hadislerde vakitler, dünyanın kendi eksenini etrafında dönmelerinden kaynaklanan güneşin doğması, batması, gölgenin boyu, şafağın belirmesi-kaybolması gibi herkesin uygulayabileceği tabiat olaylarına bağlanmıştır. Hadislerde akşam vaktinin başlangıcı güneşin batışı, yatsının başlangıcı ise şafağın kaybolması olarak belirtilmiştir. Buna karşılık akşam ve yatsının son vakti konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Hadisler ve İslâm bilginlerinin görüşleri birlikte değerlendirildiğinde;

1) Akşam namazının vakti şafak kayboluncaya kadar devam eder; şafak kaybolunca akşam namazının vakti biter, yatsının vakti başlar. Fakat güneş batınca, akşam namazı hemen kılınmalı, şafak kayboluncaya kadar geciktirilmemelidir.

2) Akşam ve yatsı namazının vaktinin belirlenmesinde kırmızı şafak esas alınmalıdır. Kızılığın kaybolmasının hesaplanmasında, güneşin 15° ufku altına inmesi kabul edilerek, takvimler buna göre hazırlanmalıdır.

3) Gündüz ve gece oluşmakla birlikte, yatsı veya imsakin oluşmadığı veya akşam şafağının çok geç batıp fecrin erken zuhur ettiği bölgelerde, güneşin batışıyla imsak arasındaki süre üçe bölünüp güneşin batışına eklenerek yatsının en geç oluşma vakti hesaplanmalı, yatsının gerçek vakti bundan önce gerçekleştiği sürece hakiki vakitle

²⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/149; Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi*, 1/126-127; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/271-275; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 1/104-105; İbn Kudâme, *Muğni*, 2/112-121; Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 1/368; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 2/205-208.

²⁸⁹ İbn Kudâme, *Muğni*, 2/121; Nevevî, *Şerhu Müslim*, 5/219.

amel edilmeli; bundan sonra gerçekleşmesi halinde ise, gecenin üçte biri yatsı namazının vakti olarak kabul edilmelidir.

4) Yatsının çok geç olduğu dönemlerde, özel durumları sebebiyle yatsıyı beklemekte zorlananlar akşam ile yatsı namazını, akşamın vaktinde birleştirerek kılabilirler.

5) 66° - 90° enlemleri arasında, gecenin oluşmadığı (güneşin tamamen veya kısmen batmadığı) dönemlerde, gündüz ve gecenin olduğu 64° enlemi esas alınarak en kısa gece 3 saat kabul edilmelidir. Sonra en yakın enlem ve boylamdaki güneşin batışı, o bölge için akşam vakti olarak belirlenmeli, 1 saat eklenerek yatsı vakti hesaplanmalıdır. Gecenin oluşup üç saatten fazla sürdüğü, fakat şafağın kaybolmadığı dönemlerde ise, güneşin batışı ile doğuşu arasındaki sürenin 1/3'i güneşin batışına eklenerek yatsı vakti takdir edilmelidir.

Oturum Başkanı (Dr. Ekrem KELEŞ):

İbrahim hocamıza bu tebliğinden dolayı çok teşekkür ediyorum.

Şimdi, hiç vakit kaybetmeden hemen müzakerelere geçmek istiyorum.
Orhan hocam; bir 10 dakika içerisinde inşallah müzakerenizi tamamlarsınız.